

Ewa Kraska

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

e-mail: ekraska@ujk.edu.pl

ORCID: 0000-0003-0399-8825

Janusz Kot

Politechnika Świętokrzyska w Kielcach

e-mail: jkot@tu.kielce.pl

ORCID: 0000-0002-8582-656X

DYSPROPORCJE REGIONALNE W ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZYM W POLSCE W LATACH 2009-2017

DOI: 10.15611/pn.2021.4.06

JEL Classification: R10, R11, R13

© 2021 Ewa Kraska, Janusz Kot

Praca opublikowana na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0). Skrócona treść licencji na <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.pl>

Cytuj jako: Kraska, E. i Kot, J. (2021). Dysproporcje regionalne w rozwoju społeczno-gospodarczym w Polsce w latach 2009-2017. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 65(4).

Streszczenie: Dysproporcje regionalne są przedmiotem działań w ramach polityki regionalnej prowadzonej na szczeblu krajowym i Unii Europejskiej. Celem polityki regionalnej obu szczebli jest ich zmniejszenie w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego. W Polsce występują znaczące dysproporcje regionalne, głównie między województwami Polski Wschodniej a pozostałymi regionami w kraju. Celem artykułu było przedstawienie zróżnicowań regionalnych w Polsce w latach 2009-2017 w odniesieniu do wybranych aspektów rozwoju regionalnego oraz polityki regionalnej UE i Polski. W celu zobrazowania dysproporcji regionalnych zbudowano syntetyczny wskaźnik poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego regionów, według którego podzielono regiony na trzy kategorie: regiony o niskim poziomie rozwoju, regiony rozwijające się i regiony rozwinięte. Dodatkowo przeprowadzono analizę stanu zasobów endogenicznych w ujęciu statycznym i dynamicznym.

Słowa kluczowe: dysproporcje regionalne, regiony problemowe, rozwój regionalny.

1. Wstęp

Problematyka rozwoju regionalnego w aspekcie procesów wzrostu i rozwoju gospodarczego w skali mezo i makro jest istotna ze względu nie tylko na budowanie dobrobytu społecznego, ale także na utrzymywanie przewag konkurencyjnych przedsiębiorstw i gospodarek lokalnych, regionalnych i gospodarki krajowej. Przekłada się to także na sytuację społeczną, polityczną, kształtowanie przepływów finansowych i inwestycji, a także kształtowanie sieci osadniczej. To tylko niektóre aspekty rozwoju regionalnego. Z punktu widzenia gospodarki i rozwoju społeczno-gospodarczego kraju szczególne znaczenie mają dysproporcje regionalne. Ich istnienie jest powszechne w krajach o gospodarce rynkowej, bez względu na poziom ich rozwoju. Skala dysproporcji regionalnych w poszczególnych krajach jest różna, a ich konsekwencje dla gospodarek mają różną wagę. Niemniej jednak ich wpływ na gospodarkę krajową jest zawsze negatywny. Z tego powodu zmniejszenie dysproporcji regionalnych jest przedmiotem polityki regionalnej i polityki spójności zarówno Unii Europejskiej, jak i jej krajów członkowskich. Polska jest krajem, w którym występują znaczące dysproporcje regionalne, głównie między województwami Polski Wschodniej a pozostałymi regionami kraju. Celem artykułu jest przedstawienie zróżnicowań regionalnych w Polsce w latach 2009-2017 w odniesieniu do wybranych aspektów rozwoju regionalnego. Dla jego osiągnięcia analizie poddano dane statystyczne obrazujące dystans rozwojowy województw Polski Wschodniej w stosunku do pozostałych regionów kraju w ujęciu dynamicznym, na podstawie wybranych zmiennych diagnostycznych analizowanych metodami statystycznymi. Wyboru zmiennych diagnostycznych dokonano, opierając się na wskaźnikach związanych z głównymi obszarami mającymi wpływ na przebieg procesów rozwoju regionalnego. Zaliczono do nich: kapitał finansowy, produktywność gospodarki, przedsiębiorczość, efektywność wykorzystania zasobów pracy oraz działalność innowacyjną i badawczą. Zarówno okres badania, jak i dobór danych i zmiennych diagnostycznych wynikał z dostępności danych statystycznych, zbieranych i agregowanych przez urząd statystyczny w tych samych okresach, co dawało możliwość ich porównania w całym szeregu czasowym.

2. Regiony problemowe i obszary interwencji strategicznej

Dla przeprowadzonej analizy regionalnej istotny jest podział regionów według kryterium rozwoju społeczno-gospodarczego. Według niego wyróżnia się regiony: rozwinięte, rozwijające się i opóźnione w rozwoju. Z punktu widzenia polityki regionalnej przedmiotem szczególnego zainteresowania decydentów i badaczy są regiony problemowe, określane jako obszary opóźnione w rozwoju, słabiej rozwijające się, obszary stagnacji, zacofania, niedostatku, peryferyjne, konfliktowe czy obszary zagrożeń. Wielość określeń wskazuje na to, że mamy do czynienia nie tyle z różnymi regionami czy ich rodzajami, ale z różnymi aspektami problemów regionów słabych

gospodarczo (Pastuszka, 2019). Regiony, w których obserwuje się występowanie negatywnych zjawisk natury gospodarczej, społecznej, przestrzennej i środowiskowej, także są określane jako problemowe, depresyjne, zacofane, opóźnione w rozwoju lub słabo rozwinięte. Wielość określeń odpowiada wadze problemów występujących w regionach i wskazuje nie tylko na obecną ich kondycję, ale także na perspektywę rozwoju. Jakkolwiek regiony te byłyby nie nazywane, są one zawsze miejscem występowania negatywnych zjawisk i procesów będących istotnym ograniczeniem rozwojowym. Regiony problemowe są elementem różnorodnych teorii rozwoju regionalnego. Z punktu widzenia dysproporcji regionalnych, będących przedmiotem polityki regionalnej i polityki spójności, ważne miejsce zajmuje teoria rdzenia i peryferii autorstwa J. Friedmanna. Według niej wyróżnia się: regiony rdzeniowe – będące centrami przemysłowymi, finansowymi i administracyjnymi o wysokim poziomie i potencjale rozwojowym, regiony graniczne – mające potencjał rozwojowy, ale niewykazujące zdolności do rozwoju oraz regiony depresyjne, wykazujące stagnacje lub upadek gospodarczy (Grosse, 2002). Ważne jest, że obszary rdzeniowe charakteryzują się także zdolnością do absorpcji i tworzenia innowacji. Obszary peryferyjne z kolei nie dysponują ani potencjałem rozwojowym pozwalającym na odwrócenie negatywnych trendów, ani zdolnością do tworzenia i absorpcji innowacji.

W innych koncepcjach dokonano podziału regionów według kryterium dynamiki PKB w regionie w stosunku do ogólnokrajowego (Bański, 2011). Według L. H. Klassena można wyróżnić trzy grupy regionów. Pierwsza to regiony o wysokim poziomie rozwoju i wysokiej dynamice PKB, określane mianem dostatku. Druga grupa to obszary słabiej rozwinięte, ale dysponujące potencjałem rozwojowym, mającym odzwierciedlenie w dynamice PKB. Trzecia to regiony charakteryzujące się wysokim poziomem rozwoju, ale słabnącą dynamiką PKB. Do grupy czwartej zaś zalicza się obszary biedy i niedostatku o niskim poziomie rozwoju, malejącej dynamice dochodów i charakteryzujące się brakiem potencjału rozwojowego. Ta ostatnia grupa jest przedmiotem zintensyfikowanego oddziaływania ze strony administracji publicznej, głównie rządowej, gdyż bez „zewnętrzne koła zamachowego”, czyli interwencji zewnętrznej, nie są one w stanie wygenerować impulsów rozwojowych, opierając się na potencjale i zasobach endogenicznych. W odniesieniu do zasobów występujących w regionie B. Winiarski przedstawił podział na regiony rozwinięte i rozwijające się, w których występują zasoby racjonalnie wykorzystywane w procesach wzrostu i rozwoju gospodarczego, oraz regiony opóźnione w rozwoju, w których część posiadanych zasobów jest wykorzystywana w sposób nieracjonalny i nieefektywny lub w ogóle nie jest wykorzystywana. Zwrócono uwagę na bardzo ważny aspekt dotyczący regionów problemowych, tj. nie tylko istnienie lub nie zasobów endogenicznych, ale także zdolności do ich racjonalnego wykorzystania z punktu widzenia gospodarczego i społecznego. Do regionów problemowych w innych klasyfikacjach mają odniesienie regiony określane jako „skansenowe” (Gorzelać i Jąłowicki, 1999), charakteryzujące się zacofaniem ekonomicznym, technologicznym i społecznym oraz monofunkcyjną strukturą społeczno-gospodarczą. Oprócz nich

wyróżniono także regiony innowacyjne oraz adaptacyjne, czyli mające potencjał ekonomiczny, wystarczający do utrzymania trendów rozwojowych w dłuższym czasie. Wielość podejść i klasyfikacji regionów oraz charakterystyk regionów problemowych wskazuje na złożoność procesów mogących być nośnikami rozwoju albo istotnym jego ograniczeniem.

Regiony/obszary problemowe w unijnej polityce spójności identyfikowane są za pomocą kryteriów statystycznych, przyporządkowanych do poszczególnych celów polityki i funduszy unijnych. Według tych kryteriów do regionów problemowych zalicza się te regiony, w których PKB *per capita* jest niższe od 75% średniej unijnej lub gdy poziom bezrobocia jest wyższy niż 125% średniego unijnego.

3. Dysproporcje regionalne w Polsce: źródła i przyczyny

Występowanie zróżnicowań regionalnych jest naturalnym elementem procesów rozwoju społeczno-gospodarczego w gospodarce rynkowej. Występują one zarówno w Polsce, Unii Europejskiej, jak i w innych krajach, niezależnie od położenia, historii, kultury czy poziomu rozwoju cywilizacyjnego. Coraz częściej pojawia się wcześniej mało dostrzegany problem zróżnicowań wewnątrzregionalnych, których występowanie jest równie niekorzystne dla procesu zrównoważonego rozwoju. Nie znikają one wraz ze zmniejszeniem dysproporcji międzyregionalnych. W Polsce główny wpływ na występowanie dysproporcji regionalnych miały uwarunkowania historyczne. Podział obszaru Polski między zaborców po utracie niepodległości uzależnił rozwój poszczególnych części kraju od polityki prowadzonej w stosunku do nich przez mocarstwa różne pod względem gospodarczym, kulturowym i politycznym. Jedynym punktem wspólnym polityki zaborców było nieinwestowanie w obszary peryferyjne, jakimi były wchłonięte ziemie polskie, które w niestabilnej sytuacji politycznej mogły stać się miejscem potencjalnych konfliktów zbrojnych i tym samym być narażone na zniszczenie. Okres odzyskania niepodległości i dwudziestolecie międzywojennego był czasem scalania ziem polskich, odbudowy gospodarczej oraz budowy państwowości. Zmiana ustroju politycznego i gospodarczego po II wojnie światowej nie wywołała zmian w dysproporcjach i strukturze powojennej Polski. Pierwsze lata po wojnie to okres odbudowy, czyli odtwarzania tego, co było i zostało zniszczone, a zatem nastąpiło odtwarzanie struktury regionalnej i zagospodarowania przestrzennego istniejących w okresie zaborów i w dwudziestoleciu międzywojennym. Okres gospodarki socjalistycznej w Polsce nie przyniósł znaczących zmian w strukturze i dysproporcjach regionalnych kraju. Inwestycje zwane „wielkimi budowlami socjalizmu” lokalizowane były na terenach o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego. Dysponowały one infrastrukturą techniczną i zasobami, co pozwalało na obniżenie kosztów inwestycyjnych i funkcjonowania. Były także ideologiczne przedsięwzięcia, takie jak nasycenie kraju „enklawami proletariatu” wznoszonymi na tradycyjnych obszarach rolniczych. Nie miało to jednak wpływu na istotne zmiany w strukturze regionalnej kraju. Zmiana systemu politycznego

i gospodarczego, jaka dokonała się na początku lat dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku, miała wpływ na funkcjonowanie całej gospodarki. Nastąpiło przejście z systemu gospodarki centralnie planowanej i zarządzanej na gospodarkę rynkową. Napływ inwestycji zagranicznych w I połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku i kolejne inwestycje w następnych okresach, których źródłem był kapitał mieszany – zagraniczny i polski – nie skutkowały zmianami w strukturze regionalnej kraju. Inwestycje te głównie były lokalizowane w regionach oferujących korzyści lokalizacyjne, korzyści aglomeracji i urbanizacji. Walory podaży i popytu przestrzeni miały wpływ na koszty inwestycyjne i koszty funkcjonowania. Przedmiotem zainteresowania inwestorów były najczęściej regiony najlepiej rozwinięte i dysponujące rozwiniętą infrastrukturą techniczną i wykwalifikowaną siłą roboczą. Z kolei wyzwania polityki gospodarczej związane ze zmianą systemu gospodarczego zdominowały kwestie regionalne i przestrzenne w polityce państwa. Zaangażowanie państwa w zmianę struktury regionalnej kraju i zmniejszenie dysproporcji w rozwoju regionalnym było ograniczone. Podejmowane zaś próby pobudzania rozwoju obszarów zacofanych przez lokalizowanie w nich specjalnych stref ekonomicznych nie przyniosły oczekiwanych zmian. Dopiero wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku zmieniło sytuację. Wiązało się to z tym, że polityka regionalna Unii Europejskiej, polityka spójności terytorialnej i idące za tym środki finansowe są bardzo istotne dla funkcjonowania wspólnoty europejskiej, a dysproporcje regionalne są przedmiotem działań w ramach polityki regionalnej prowadzonej na szczeblu zarówno krajowym, jak i unijnym. Szeroko rozumianym celem polityki regionalnej obu szczebli jest zmniejszenie dysproporcji regionalnych w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego w krajach członkowskich Unii Europejskiej. W wymiarze europejskim zmniejszaniu dysproporcji regionalnych służy polityka spójności. Spójność terytorialna jako kategoria polityki regionalnej została wprowadzona w 1997 roku w Traktacie z Amsterdamu, w którym wymiar terytorialny został skojarzony ze zrównoważonym rozwojem (Zagrzejewska, 2014). Spójność terytorialna w ogólnym znaczeniu obejmuje stan równowagi społeczno-gospodarczej w warunkach dysproporcji regionalnych. Kategoria spójności jest złożona i obejmuje trzy wymiary, którym podporządkowane są polityki szczegółowe w ramach polityki spójności. Spójność terytorialna oznacza spójność w wymiarze społecznym, ekonomicznym oraz przestrzennym. W odniesieniu do rozwoju regionalnego pojmowana jest w czterech podstawowych znaczeniach: rozwoju endogenicznego i policentrycznego, tworzenia powiązań sieciowych, wyrównywania międzyregionalnych dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego oraz zapewnienia dostępności do usług i infrastruktury (Szafranek, 2019). Aspekty te mają odniesienie do celów polityki spójności i mechanizmów finansowania. Polityka spójności terytorialnej implikuje konsekwencje dla planowania i zarządzania w układach przestrzennych na szczeblu regionalnym oraz krajowym, a także dla procesu integracji planowania i polityki regionalnej/przestrzennej z polityką/planowaniem gospodarczym. Oba te systemy muszą być wewnętrznie spójne, co oznacza, że osiągnięcie celów polityki gospo-

darczej nie może eliminować osiągnięcia celów polityki regionalnej i odwrotnie. Od czasu przyjęcia Jednolitego Aktu Europejskiego spójność w sensie gospodarczym, społecznym i przestrzennym jest celem europejskiej polityki gospodarczej. Obszary problemowe są jednym z głównych przedmiotów oddziaływania polityki regionalnej i gospodarki przestrzennej. W Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego regiony problemowe uznano za szczególną odmianę obszarów strategicznej interwencji, które cechują się największą koncentracją negatywnych zjawisk rozwojowych o znaczeniu i zasięgu krajowym lub ponadregionalnym (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2010). Zmniejszeniu dysproporcji międzyregionalnych służą przeznaczone do tego programy i instrumenty finansowe. Jak już wspomiano, w Polsce największe dysproporcje występują między regionami Polski Wschodniej a pozostałymi regionami kraju. Ich zmniejszaniu służyć ma Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej (PO RPW). Przedstawione w artykule badania i ich wyniki mają służyć ocenie zarówno skali dysproporcji regionalnych w Polsce, jak i tempa ich zmian.

4. Cel i metoda badawcza

Celem badania jest określenie skali dysproporcji pomiędzy województwami w Polsce w latach 2009-2017 na podstawie wybranych cech diagnostycznych. Do tego celu posłużono się wskaźnikiem syntetycznym będącym agregatem zbioru zmiennych diagnostycznych opisujących sytuację społeczno-gospodarczą w regionach. Zmienne, które przyjęto do badania, spełniały następujące kryteria: merytoryczne, formalne oraz statystyczne. Należy mieć na uwadze, że zestaw przyjętych zmiennych musiał cechować się dostępnością danych w przyjętym okresie badawczym. Zmienne diagnostyczne wartościowe zostały wyrażone w cenach stałych z roku 2009. Poddano je procesowi normalizacji, który zapewnił porównywalność różnych cech oraz wyeliminował z obliczeń wartości niedodatnie. Stymulanty, czyli zmienne, których wysokie wartości są zjawiskiem pozytywnym z punktu prowadzonego badania, znormalizowano zgodnie z poniższym wzorem:

$$x_{ijt} = \frac{\min_i x_{ijt}}{\max_i x_{ijt} - \min_i x_{ijt}}.$$

Z kolei zmienne będące destymulantami, których wysoka wartość jest zjawiskiem niepożądanym w prowadzonym badaniu, znormalizowano, stosując następujący wzór:

$$x_{ijt} = \frac{\min_i x_{ijt} - x_{ijt}}{\max_i x_{ijt} - \min_i x_{ijt}}.$$

Przeprowadzona w ten sposób normalizacja zmiennych pozwoliła na porównywalność uzyskanego w dalszym etapie wskaźnika rozwoju społeczno-gospodarczego w przyjętym okresie badawczym. Zmienne diagnostyczne zostały sprowadzone do porównywalności nie tylko w zakresie województw, lecz również względem przyjętego okresu badawczego.

Do wyznaczenia syntetycznego wskaźnika rozwoju społeczno-gospodarczego przyjęto zmienne diagnostyczne przedstawione w tab. 1. Przypisane wagi odzwierciedlają udział zmiennej diagnostycznej z niższego poziomu w definicji czynnika wyższego poziomu. Wagi w obrębie każdego poziomu sumują się do 100%.

Tabela 1. Zestaw zmiennych diagnostycznych opisujących poziom rozwoju polskich regionów

Obszary	Waga	S/D	Nazwa zmiennej diagnostycznej	Waga
Kapitał finansowy	20,00%	S	Wpływy z podatku CIT na jeden podmiot gospodarczy	25,00%
		S	Wpływy z PIT na 1 mieszkańca	25,00%
		S	Dochody na jednego mieszkańca	25,00%
		S	Wartość środków trwałych przypadająca na 1 zatrudnionego w gospodarce	25,00%
		Σ		
Produktywność gospodarki	20,00%	S	PKB brutto na 1 mieszkańca	50,00%
		S	Produkcja sprzedana przemysłu na 1 mieszkańca	50,00%
		Σ		
Przedsiębiorczość	20,00%	S	Podmioty zarejestrowane w REGON na 10 tys. mieszkańców	50,00%
		S	Samozatrudnienie – osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców	50,00%
		Σ		
Efektywność wykorzystania zasobów pracy	20,00%	D	Stopa bezrobocia rejestrowanego	50,00%
		S	Wskaźnik zatrudnienia w gospodarce regionu	50,00%
		Σ		
Działalność innowacyjna i badawczo-rozwojowa	20,00%	S	Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach w relacji do PKB	25,00%
		S	Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw	25,00%
		S	Liczba patentów na 1 mln mieszkańców	25,00%
		S	Jednostki aktywne badawczo na 100 tys. pomiotów gospodarki narodowej	25,00%
		Σ		
Σ				100,00%

Legenda: S – stymulanta, D – destymulanta.

Źródło: opracowanie własne.

Wskaźnik poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obliczono za pomocą następującego wzoru:

$$I_{rt} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \alpha_i \cdot x_{it},$$

gdzie: I_r – syntetyczny wskaźnik poziomu rozwoju województwa, t – oznaczenie lat, i – numer zmiennej (cechy) wykorzystanej do budowy wskaźnika, n – całkowita liczba zmiennych wykorzystanych do budowy wskaźnika, x_{it} – wartość cechy i dla określonego roku t , α_i – waga, jaką cecha i ma przypisaną w indeksie P ; $\sum \alpha_i = 1$.

Obszary analizy poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego regionów obejmowały:

1. Analizę stanu zasobów regionalnych w ujęciu statycznym. Badane regiony zostały podzielone na trzy kategorie: regiony o niskim poziomie rozwoju, regiony rozwijające się i regiony rozwinięte (Winiarski, 1976); za kryterium przyjęto syntetyczny wskaźnik poziomu rozwoju dla lat 2009-2017. Do regionów o niskim poziomie rozwoju zostały zaliczone województwa, w których indeks poziomu rozwoju w badanym okresie był niższy niż 75% średniego indeksu obliczonego dla wszystkich województw w badanym okresie. Do regionów rozwijających się zaliczono te, których indeks był wyższy niż 75% średniego indeksu, a niższy niż 90%. Do regionów rozwiniętych zaś zaliczono województwa, w których obliczony indeks był wyższy niż 90% średniego indeksu obliczonego dla wszystkich województw.

2. Analizę dynamiczną, w której uwzględniono tempo zachodzących zmian w regionach. Podstawą podziału regionów było tempo wzrostu PKB *per capita* (Winiarski, 1976). Do regionów o szybkim tempie wzrostu zaliczono te, w których tempo wzrostu PKB *per capita* jest wyższe niż tempo wzrostu Polski. Z kolei za regiony rozwijające się w tempie zbliżonym do krajowego tempa wzrostu uznano o średnim tempie wzrostu. Natomiast do regionów o niskim tempie wzrostu zaliczono województwa, w których tempo wzrostu PKB *per capita* było niższe niż tempo wzrostu w kraju. Do oceny poziomu przestrzennego zróżnicowania wykorzystano również wskaźnik dyspersji regionalnego PKB *per capita* zgodnie z formułą opracowaną przez Eurostat (European Communities, 2008), a ponadto przeprowadzono analizę konwergencji.

3. Ocenę zbiorczą uzyskanych wyników badań w wyżej wymienionych obszarach.

5. Analiza stanów zasobów regionalnych w ujęciu statycznym

Pozycje w rankingu zajmowane przez województwa Polski Wschodniej na tle kraju pod względem obszarów składających się na syntetyczny wskaźnik poziomu rozwoju regionalnego zostały przedstawione w tab. 2. We wszystkich badanych obszarach

składających się na syntetyczny wskaźnik poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego pierwsze miejsce zajmowało województwo mazowieckie. Województwa Polski Wschodniej cechują się najniższą w kraju produktywnością gospodarki, niskim poziomem przedsiębiorczości (wyjątek stanowi województwo podkarpackie), a także niską efektywnością dostępnych zasobów pracy. Również prowadzona w nich działalność badawczo-rozwojowa nie jest wystarczająca dla osiągnięcia poziomu rozwoju zbliżonego do średniej w kraju (wyjątek stanowi ponownie województwo podkarpackie). W województwie podkarpackim nakłady na działalność B+R w badanym okresie były na poziomie 2% PKB, w pozostałych regionach zaś na poziomie ok. 1%. W latach 2015-2017 w województwie podkarpackim było najwięcej w kraju aktywnych badawczo jednostek na 100 tys. podmiotów gospodarczych.

W obszarze kapitału finansowego relacja minimalnej jego wartości (w województwie lubelskim) do maksymalnej (w województwie mazowieckim) w 2009 r. była na poziomie 1:13,72, w 2017 r. zaś 1:7,53 (w województwie warmińsko-mazurskim w relacji do mazowieckiego). W badanym okresie we wszystkich regionach wzrosła produktywność gospodarki, przy czym wzrosło też zróżnicowanie regionów pod tym względem. Współczynnik zmienności tego obszaru zwiększył się z 17,51% do 23,30%, relacja zaś minimalnej wartości tego składnika tworzącego wskaźnik syntetyczny zmniejszyła się z 1:29 (lubelskie:mazowieckie) do 1:6 (lubelskie:mazowieckie). Na przestrzeni badanych lat w niewielkim zakresie uległo zmianie zróżnicowanie regionów pod względem poziomu przedsiębiorczości i efektywności. Wykorzystanie zasobów w badanym okresie pozostało na podobnym poziomie. Relacja minimalnego poziomu przedsiębiorczości do maksymalnego w 2009 r. była jak 1:7,71 (lubelskie:mazowieckie), w roku 2017 zaś 1:3,28 (warmińsko-mazurskie:mazowieckie).

Tabela 2. Klasyfikacja regionów w obszarach składających się na indeks poziomu rozwoju

Województwa /obszary	Kapitał finansowy		Produktywność gospodarki		Przedsiębiorczość		Efektywność zasobów pracy		Działalność innowacyjna i badawczo-rozwojowa		Syntetyczny wskaźnik poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego	
	2009	2017	2009	2017	2009	2017	2009	2017	2009	2017	2009	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
DOL	2	2	4	4	5	5	6	1	3	5	4	3
KUJ	13	11	9	9	10	10	11	11	9	11	11	12
LBL	16	14	16	16	15	14	9	13	10	9	15	14
LUB	4	7	6	7	8	13	12	8	15	13	10	9
ŁDZ	6	9	7	6	9	9	7	7	8	2	7	7
MAŁ	11	8	10	8	6	4	4	5	7	3	6	6
MAZ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
OPL	5	6	8	10	11	11	8	9	5	10	8	8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
PDK	15	13	15	15	16	8	14	15	6	4	14	11
PDL	12	12	14	12	13	12	10	14	13	14	13	13
POM	7	5	5	5	4	3	5	6	4	7	5	5
ŚLK	10	4	2	2	7	7	3	3	2	6	2	4
ŚWK	9	15	12	14	12	15	13	12	16	15	12	15
WRM	14	16	13	13	14	16	16	16	14	16	16	16
WLK	3	3	3	3	3	2	2	2	11	8	3	2
ZACH	8	10	11	11	2	6	15	10	12	12	9	10

Legenda: DOL – dolnośląskie, KUJ – kujawsko-pomorskie, LBL – lubelskie, LUB – lubuskie, ŁDZ – łódzkie, MAŁ – małopolskie, MAZ – mazowieckie, OPL – opolskie, PDK – podkarpackie, PDL – podlaskie, POM – pomorskie, ŚLK – śląskie, ŚWK – świętokrzyskie, WRM – warmińsko-mazurskie, WLK – wielkopolskie, ZACH – zachodniopomorskie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Bank Danych Lokalnych, b.d.).

Z kolei relacja minimalnego poziomu efektywności wykorzystania zasobów pracy była w roku 2009 jak 1:2,30 (warmińsko-mazurskie : mazowieckie), w roku 2017 zaś 1:1,76, co było pozytywnym zjawiskiem ze względu na występujący tam poziom bezrobocia i wskaźnik migracji. Zwiększyło się zróżnicowanie regionów pod względem działalności innowacyjnej i B+R. Relacja w tym obszarze w roku 2009 i 2017 r. była na podobnym poziomie: jak 1:4,28 oraz 1:4,90.

Posługując się obliczonym syntetycznym wskaźnikiem poziomu rozwoju dla lat 2009-2017, dokonano klasyfikacji polskich regionów (tab. 3). Do regionów o niskim poziomie rozwoju gospodarczego należą województwa: kujawsko-pomorskie (0,157), lubelskie (0,110), lubuskie (0,170), podkarpackie (0,145), podlaskie (0,107), świętokrzyskie (0,104) i warmińsko-mazurskie (0,050). Regionami rozwijającymi się są dwa województwa: opolskie (0,185) oraz zachodniopomorskie (0,180). Natomiast do regionów rozwiniętych zaliczono województwa: dolnośląskie (0,350), łódzkie (0,243), małopolskie (0,255), mazowieckie (0,608), pomorskie (0,289), śląskie (0,339) i wielkopolskie (0,344). Ze względu na wartość syntetycznego wskaźnika poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego dokonano również podziału województw na grupy kwartylowe. Do pierwszej grupy o najwyższym poziomie rozwoju zaliczono województwa: mazowieckie, śląskie, dolnośląskie oraz wielkopolskie. W skład drugiej grupy weszły następujące województwa: pomorskie, łódzkie, małopolskie i opolskie. Do trzeciej grupy zaliczono województwa: zachodniopomorskie, lubuskie, kujawsko-pomorskie oraz podkarpackie. Do grupy czwartej o najniższym poziomie rozwoju należały województwa: świętokrzyskie, lubelskie, podlaskie oraz warmińsko-mazurskie. Grupy były stabilne.

Na podstawie analizy współczynnika zróżnicowania obliczonego dla wskaźnika syntetycznego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, mimo zmian w poszczególnych badanych kategoriach, należy stwierdzić, że różnice pomiędzy

Tabela 3. Wartość syntetycznego wskaźnika poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w latach 2009-2017

Region	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
DOL	0,265	0,256	0,292	0,350	0,360	0,376	0,394	0,415	0,440
KUJ	0,112	0,103	0,117	0,119	0,114	0,149	0,205	0,236	0,256
LBL	0,039	0,040	0,066	0,066	0,075	0,142	0,157	0,212	0,194
LUB	0,129	0,115	0,116	0,116	0,156	0,163	0,216	0,242	0,274
ŁDZ	0,180	0,177	0,187	0,199	0,210	0,257	0,280	0,331	0,365
MAŁ	0,182	0,177	0,206	0,210	0,220	0,247	0,299	0,364	0,386
MAZ	0,534	0,539	0,547	0,574	0,566	0,608	0,651	0,709	0,749
OPL	0,158	0,125	0,148	0,143	0,156	0,192	0,222	0,247	0,275
PDK	0,058	0,061	0,083	0,078	0,111	0,157	0,236	0,264	0,260
PDL	0,067	0,038	0,047	0,061	0,097	0,120	0,164	0,167	0,204
POM	0,235	0,231	0,248	0,231	0,259	0,288	0,323	0,385	0,401
ŚLK	0,279	0,294	0,315	0,295	0,299	0,345	0,370	0,416	0,436
ŚWK	0,082	0,063	0,071	0,093	0,069	0,087	0,150	0,140	0,180
WRM	0,008	0,000	0,003	0,008	0,040	0,071	0,103	0,094	0,122
WLK	0,275	0,261	0,294	0,284	0,313	0,355	0,403	0,442	0,471
ZACH	0,156	0,123	0,128	0,152	0,156	0,176	0,235	0,224	0,271

Źródło: jak w tab. 2.

Tabela 4. Współczynnik zróżnicowania regionów w badanych obszarach (w %)

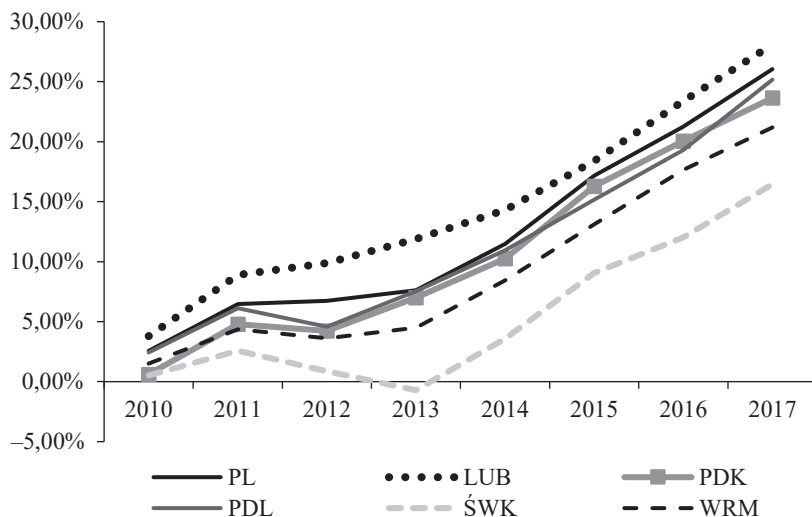
Obszary	2009	2017
Kapitał finansowy	13,75	15,27
Produktywność gospodarki	17,51	23,30
Przedsiębiorczość	13,60	13,26
Efektywność wykorzystania zasobów pracy	17,12	16,49
Działalność innowacyjna i badawczo-rozwojowa	10,47	16,85
Wskaźnik syntetyczny poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa	12,87	15,23

Źródło: jak w tab. 2.

województwami ulegają zwiększeniu (tab. 4). Największy wzrost zróżnicowań wśród województw Polski wystąpił w obszarze działalność innowacyjna i badawczo-rozwojowa oraz produktywność gospodarki. Pozytywną zmianą jest niewielkie zmniejszenie poziomu zróżnicowań województw pod względem przedsiębiorczości oraz efektywności wykorzystania zasobów pracy.

6. Analiza stanów zasobów regionalnych w ujęciu dynamicznym

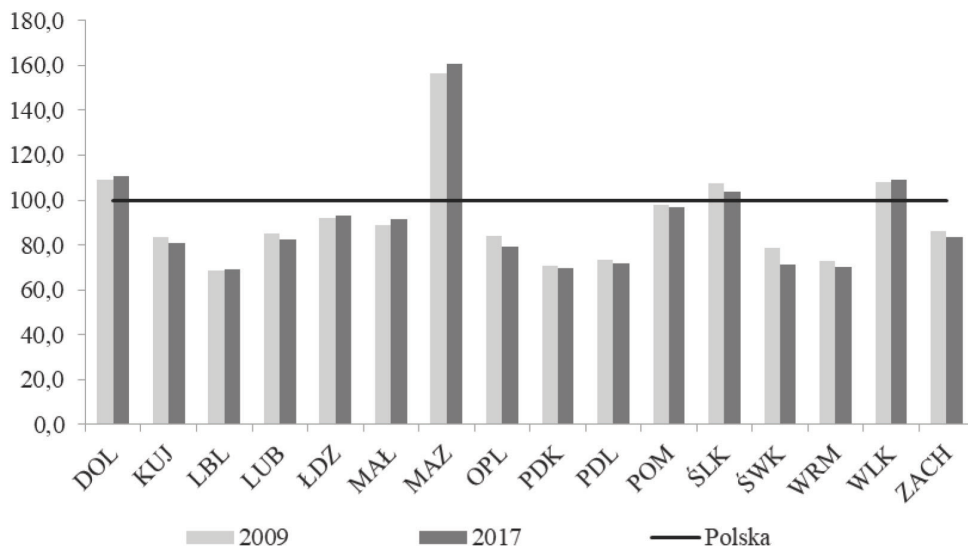
W 2017 r., w województwach Polski Wschodniej zostało wytworzone PKB stanowiące 14,83% PKB Polski. PKB *per capita* w 2009 r. i 2017 r. w tych województwach było niższe od średniej krajowej o ok. 30%. Współczynnik zmienności PKB *per capita* w całym badanym okresie w województwach Polski Wschodniej przyjął największą wartość w roku 2009 – równą 4,68%, co oznacza, że województwa te są coraz mniej zróżnicowane względem siebie pod względem wielkości PKB *per capita* i nie ma wśród nich lidera zmiany. Ostatnie w rankingu województwa Polski Wschodniej stanowią grupę, w której żadne z nich nie wykazuje impulsów rozwojowych mogących mieć wpływ na poprawę ich sytuacji. Wykres na rys. 1 przedstawia tempo konwergencji gospodarek w stosunku do średniej krajowej z województw Polski Wschodniej mierzone PKB *per capita* wyrażonym w cenach stałych z 2009 r. Tempo wzrostu PKB *per capita* w województwie lubuskim w badanym okresie było wyższe niż tempo wzrostu w Polsce. Najniższe tempo wzrostu w badanym okresie zaobserwowano w województwie świętokrzyskim. Badanie tempa zachodzących zmian w regionach wykazało, że regionami o szybkim tempie wzrostu PKB *per capita* w latach 2009-2017 były województwa: lubelskie, łódzkie, małopolskie, dolnośląskie oraz mazowieckie. W tempie zbliżonym do średniego krajowego tempa wzrostu rozwijały się województwa: pomorskie oraz wielkopolskie. Pozostałe województwa należy zaś zaliczyć do regionów o niskim tempie wzrostu.

Rys. 1. Skumulowany wzrost PKB *per capita* w województwach Polski Wschodniej w latach 2009-2017 (w cenach stałych z 2009 r.)

Źródło: jak w tab. 2.

Aby określić lukę rozwojową między regionami w Polsce, posłużono się PKB *per capita* wyrażonym w cenach stałych z 2009 r. W latach 2009-2017 względny poziom PKB *per capita* zwiększyło się tylko w województwach: łódzkim, małopolskim, mazowieckim, wielkopolskim. W 2017 r. PKB *per capita* wyższe od średniego w kraju odnotowano w czterech województwach: dolnośląskim, mazowieckim, śląskim i wielkopolskim. W pięciu województwach PKB *per capita* było niższe niż 75% PKB *per capita* w kraju, a mianowicie w: lubelskim, podkarpackim, podlaskim, świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim. Jednocześnie w tych województwach relatywny poziom PKB *per capita* obniżał się.

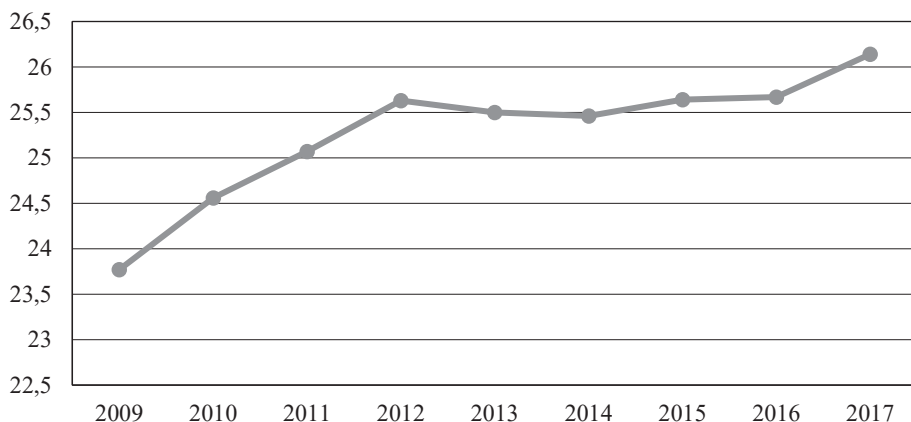
Rys. 2. PKB *per capita* w województwach w relacji do średniego w kraju w latach 2009 i 2017 (w %)

Źródło: opracowanie własne.

W 2017 r. województwa: dolnośląskie, małopolskie, śląskie i wielkopolskie, wytworzyły łącznie 55,7% PKB Polski. W latach 2009-2017 względne PKB *per capita* zwiększyło się w sześciu województwach, tj. dolnośląskim (o 1,47%), lubelskim (o 0,44%), łódzkim (o 1,09%), małopolskim (o 2,82%), mazowieckim (o 2,69%) i wielkopolskim (o 1,21%) (rys. 2). W pozostałych województwach względne PKB *per capita* zmniejszyło się; w największym stopniu w województwie świętokrzyskim – o 9,39%. W badanych latach tylko w czterech województwach PKB *per capita* było wyższe niż średnia krajowa, a mianowicie w: dolnośląskim, mazowieckim, śląskim oraz wielkopolskim. W województwach Polski Wschodniej w latach 2009-2017 PKB *per capita* stanowiło około 70% średniej krajowej.

W 2009 r. województwo mazowieckie pozostawało najbogatsze, a jego względne PKB na mieszkańca znacznie wzrosło – do 158,4% przeciętnego. Drugim najbogatszym województwem pozostało śląskie (107,9%), natomiast znacznie zwiększyło swój względny dochód na mieszkańca województwo wielkopolskie (106,9% przeciętnego). Do górnej grupy kwartylowej zaliczało się jeszcze województwo dolnośląskie (103,3%). Skład najbiedniejszej grupy kwartylowej pod względem dochodu w roku 2005 nie uległ zmianie w porównaniu z rokiem 1995. Zmieniła się jedynie nieznacznie kolejność województw. Najniższe względne PKB na mieszkańca w 2005 roku miało województwo lubelskie (68,3%), nieznacznie tylko większe województwo podkarpackie (69,0%), następnie podlaskie (74,0%) oraz świętokrzyskie (74,8%).

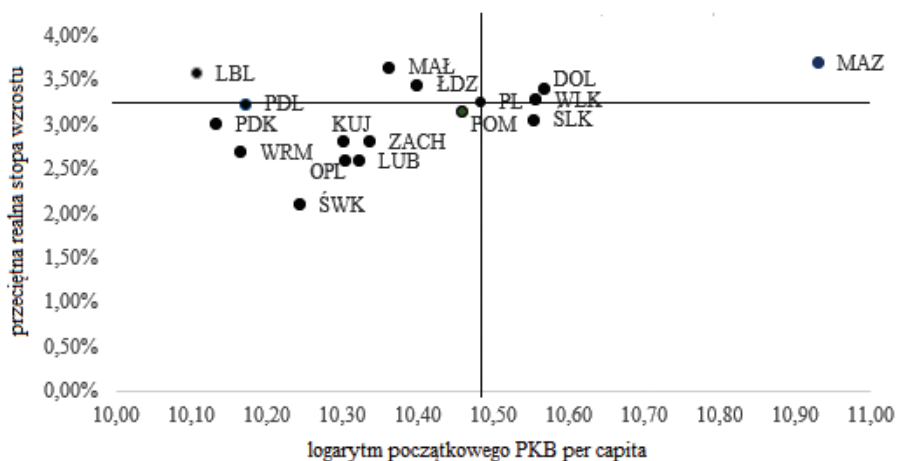
W literaturze występują dwie główne koncepcje konwergencji, tj.: konwergencja sigma oraz konwergencja beta. Konwergencja sigma występuje, gdy dyspersja dochodu *per capita* między badanymi regionami zmniejsza się w czasie (Wójcik, 2008). Dlatego też na rys. 3 przedstawiono analizę zmian współczynnika zmienności PKB *per capita* realnego w cenach stałych z 2009 r. wśród województw. Współczynnik dyspersji regionalnego PKB *per capita* w 2009 r. odnotowano na poziomie 23,77. Następnie do roku 2012 r. systematycznie wzrastał – do poziomu 25,63. W trzech kolejnych latach był na podobnym poziomie jak w 2012 r. Od 2016 r. zaś wykazywał on tendencję rosnącą. Można zatem stwierdzić, że w badanych latach zachodziły procesy dywergencji regionalnej.

Rys. 3. Klasyczna analiza konwergencji PKB *per capita* w cenach stałych z 2009 r. dla województw

Źródło: opracowanie własne.

Druga wymieniona wcześniej koncepcja konwergencji typu beta odnosi się do zależności między średnią stopą wzrostu PKB *per capita* a początkowym poziomem dochodu. Pozwala ona sprawdzić, czy regiony – pomimo różnych warunków po-

Rys. 4. Konwergencja beta w latach 2009-2017

Źródło: opracowanie własne.

czątkowych – upodabniają się do siebie, czy też nie. Na wykresie zaprezentowanym na rys. 4 przedstawiono konwergencję beta województw. Można na nim zauważyć brak zależności pomiędzy przeciętną realną stopą wzrostu a początkowym PKB *per capita* (korelacja = 0,43, $p = 0,09$), co oznacza, że województwa nie upodabniają się do siebie niezależnie od warunków początkowych. Regiony biedne rozwijają się zatem wolniej niż bogate. Najszybszy wzrost PKB *per capita* powyżej średniej w Polsce odnotowano w województwie mazowieckim, które w warunkach początkowych miało najwyższe PKB *per capita*.

7. Zakończenie

Analiza dynamiki rozwoju wskazuje, że regionami o niskim tempie wzrostu i opóźnionymi w rozwoju są: warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubuskie, świętokrzyskie, podkarpackie oraz kujawsko-pomorskie. Regiony te stanowią grupy o najbardziej peryferyjnych obszarach w układzie rozwoju regionalnego Polski. Przeprowadzona analiza wykazała, że w Polsce nadal występują znaczne dysproporcje w poziomie rozwoju regionalnego. We wszystkich analizach najwyższe wskaźniki rozwojowe osiągnęły takie województwa, jak: mazowieckie i dolnośląskie. Regiony Polski Wschodniej to nie tylko regiony opóźnione w rozwoju, ale również cechujące się niskim tempem wzrostu PKB, co oznacza, że zachodzi proces regionalnej polaryzacji. W celu jego odwrócenia regiony słabo rozwinięte powinny rozwijać się w szybszym tempie niż regiony silne gospodarczo, co może skutkować pozytywnym efektem dla gospodarki w skali makroekonomicznej. Symptomatycznym wynikiem badań

jest mały czynnik zmienności analizowanych obszarów w grupie regionów Polski Wschodniej. Wskazuje on na brak liderów w postaci województw, które zmieniają wskaźniki na tyle dynamicznie, aby mogły być zakwalifikowane do regionów rozwijających się.

Regiony z pierwszej ćwiartki wykresu na rys. 4 rozwijają się wolniej od pozostałych regionów w kraju, co skutkuje utrwalaniem dysproporcji regionalnych w rozwoju społeczno-gospodarczym oraz utrzymywaniem się dystansu rozwojowego między najsilniejszymi i najsłabszymi regionami w kraju. Regiony wykazujące niski poziom rozwoju społeczno-gospodarczego charakteryzują się innymi problemami, zjawiskami i procesami, które mogą być tego przyczyną.

Przeprowadzone badania wykazały, że w obszarach poddanych analizie, takich jak kapitał finansowy, produktywność gospodarki, działalność innowacyjna i badawczo-rozwojowa, występuje rosnący dystans pomiędzy regionami. Analiza konwergencji dowiodła, że pomiędzy województwami zachodzą procesy dywergencji regionalnej. Należy również zauważyć, iż województwa różnią się pomiędzy sobą posiadanymi zasobami endogenicznymi, co nie sprzyja zmniejszaniu dystansu rozwojowego.

Literatura

- Bank Danych Lokalnych. (b.d.). Pobrane z <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/temat>
- Bański, J. (2011). Obszary problemowe – koncepcje i kryteria identyfikacji. W: *Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych. Wybór referatów konferencyjnych*. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Domański, R. (2002). *Gospodarka przestrzenna*. Warszawa: PWN.
- European Communities. (2008). *Eurostat Regional Yearbook*. Luxemburg.
- Grosse, T. G. (2002). Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(8), 26-30.
- Gorzelał, G. i Jałowicki, B. (1999). Strategie polskich regionów w procesie integracji europejskiej. *Samorząd Terytorialny*, (1-2), 32-36.
- Kwiatkowski, E. (1982). Z problematyki genezy teorii trzech sektorów gospodarki. *Folia Oeconomica*, 19, 11-28.
- Kuciński, K. (1997). *Geografia ekonomiczna. Zarys teoretyczny*. Warszawa: SGH.
- Lisowska, R. (2013). *Zarządzanie rozwojem małych i średnich przedsiębiorstw w obszarach zmarginalizowanych*. Łódź: UŁ.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. (2010). *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: regiony, miasta, obszary wiejskie*. Warszawa.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. (2012). *Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej: szczegółowy opis osi priorytetowych*. Warszawa.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. (2017). *Sprawozdanie końcowe z realizacji Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013*. Warszawa.
- Nowakowska A. (2011). *Regionalny wymiar procesów innowacji*. Łódź: UŁ.
- Pastuszka, S. (2019). *Regiony problemowe we Włoszech, w Niemczech i Polsce oraz uwarunkowania ich rozwoju*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.
- Pietrzyk, I. (2004). *Polityka regionalna UE i regiony w państwach członkowskich* Warszawa: PWN.

- Stawasz, D. (2013). Sprawność zarządzania rozwojem terytorium w polskich uwarunkowaniach. W: A. Nowakowska (red.), *Zrozumieć terytorium*. Łódź: UŁ.
- Szafranek, E. (2019). *Terytorializacja polityki rozwoju*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Uchwała nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r., poz. 1073 z późn. zm.)
- Winiarski, B. (1976). *Polityka regionalna*. Warszawa: PWE.
- Wójcik, P. (2008). Dywergencja czy konwergencja? Dynamika rozwoju polskich regionów. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2(32), 41-60.
- Zagrzejewska, M. (2014). Spójność terytorialna – wyzwania dla badań statystycznych. W: J. Zalewski (red.), *Rozwój statystyki regionalnej w kontekście potrzeb informacyjnych polityki spójności. Nowe podejście do przestrzeni* (s. 144-154). Warszawa: PAN.

REGIONAL DISPARITIES IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN POLAND IN THE YEARS 2009-2017

Abstract: Regional disparities are the object of operations within regional policy conducted at national and European Union levels. The aim of regional policy of both levels is to reduce regional disparities related to socio-economic development. There are significant regional disparities in Poland, mainly between eastern voivodeships and the other regions of the country. The aim of the article is to show regional differentiations in Poland in the years 2009-2017 in relation to chosen aspects of regional development and regional policy of the European Union and Poland. In order to demonstrate regional disparities a synthetic indicator of socio-economic development of regions was built at which regions were divided into three categories: with low level of development, developing and developed. Additionally, the analysis of the state of endogenous resources in a static and dynamic way was carried out.

Keywords: regional disparities, problem regions, regional development.